

І. А. Дейнеко,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ ІСТОРИЗМІВ У РОМАНІ Ч. ДІКЕНЗА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА»

Переклад українською мовою історизмів у романі Ч. Дікенза «Пригоди Олівера Твіста». Дейнеко І. А. Статтю присвячено питанню відтворення в українських перекладах В. Черняхівської 1929 р. (у ред. 1963 р.) та М. Пінчевського, Г. Пінчевської-Чекаль та О. Тереха 1987 р. історизмів роману Ч. Дікенза «Пригоди Олівера Твіста». Розкрито поняття «історизм», подано найяскравіші приклади, зроблено висновки про перекладацькі стратегії.

Ключові слова: історизми, художній переклад, художній стиль, Ч. Дікенз, фореїзація, доместикація.

Перевод на украинский язык историзмов в романе Ч. Диккенса «Приключения Оливера Твиста». Дейнеко И. А. Статья посвящена вопросу воспроизведения в украинских переводах 1929 г. (в ред. 1963 г.) и 1987 г. историзмов романа Ч. Диккенса «Приключения Оливера Твиста». Раскрыто понятие «историзм», приведены самые яркие примеры, сделаны выводы о переводческих стратегиях.

Ключевые слова: историзмы, художественный перевод, художественный стиль, Ч. Диккенс, фореїзація, доместикація.

Translation into Ukrainian of Historicisms in Ch. Dickens' Novel «Oliver Twist». Deineko I. A. The article deals with the issue of rendering of historicisms of Ch. Dickens Novel «Oliver Twist» in the Ukrainian translations of 1929 (ed. 1963) and 1987. The term «historicism» is defined, the most vivid examples are cited, the conclusion is made concerning the translation strategies.

Key words: historicisms, belles-lettres translation, literary style, Ch. Dickens, foreignization, domestication.

Ч. Дікенз писав романи, викриваючи гострі соціальні проблеми Англії ХІХ ст. У своїх творах він змальовував картину тогочасного суспільства якомога більш реалістично, а для цього йому доводилося вводити в текст велику кількість дрібних деталей, що відображали реалії навколишнього світу. Але вже в ХХ ст., коли творчу спадщину Ч. Дікенза перекладали українською мовою, ціла низка лексичних одиниць перейшла до розряду історизмів.

На думку Л. Богачевської [2] та О. Левицької [8], Ч. Дікенз постає в уяві українського читача переважно як дитячий письменник. Отже, виникає проблема: як перекладачам вдалося адаптувати незрозумілі українським дітям історизми, при цьому зберігаючи неповторний стиль автора та унікальну атмосферу його роману «Пригоди Олівера Твіста»? На матеріалі видання роману англійською мовою 1838 р. і його професійних українських перекладів В. Черняхівської 1929 р. (у ред. 1963 р.) [5] та М. Пінчевського, Г. Пінчевської-Чекаль та О. Тереха 1987 р. [4] шляхом зіставлення оригінального тексту і текстів перекладів, застосовуючи статистичний аналіз для визначення частотності вживання лексичних одиниць, що досліджуються, ми зробимо спробу встановити, до яких стратегій вдавалися перекладачі, відтворюючи історизми.

У нашому дослідженні *історизм* визначаємо за М. Голянич як «застаріле слово, яке не має синоніма у сучасній літературній мові і вийшло з ужитку через зникнення реалії, яку воно позначає» [3, с. 94]. Доповнимо за О. Ахмановою: «причиною виходу слова з ужитку вважається невідомість позначуваного предмета як реальної частини повсякденного побуту мовців» [1, с. 185]. Зазначимо, що Р. Зорівчак встановила, що реалія має не лише національне, але й історичне забарвлення [6, с. 39]. Тоді, розглядаючи історизми як реалії в художньому тексті [7, с. 209], можемо застосувати класифікацію способів передачі реалій за І. Лівичко: транскрипція (транслітерація), переклад (заміна), неологізм, приблизний переклад, контекстуальний переклад [9, с. 176], а також перекладацький коментар, оформлений як виноска (примітка).

Виокремимо найбільш значущу групу історизмів – назви професій і посад. Перший приклад стосується *учня аптекаря*: за функціями це радше *помічник лікаря*, проте другий варіант перекладу нівелював би історичні реалії. До речі, у перекладі 1929 р. немає роз'яснення поняття *парафія*. Натомість воно є в примітках до перекладу 1987 р.: *адміністративний, а не церковний, як було раніше, район в Англії*.

There was another old woman watching by the bed; the parish apothecary's apprentice was standing by the fire, making a toothpick out of a quill [10].

Інша стара доглядальниця сиділа побіч ліжка хворої, а край каміна стояв парафіяльний аптекарський учень і обстругував гусяче перо на штичку для зубів [5, с. 185].

Коло ліжка сиділа інша стара богаділка, а перед каміном стояв учень парафіяльного аптекаря, вистругуючи з гусячого пера зубочистку [4].

У перекладі 1929 р. візник постає *фурманом* (нім. Fuhrmann – візник).

That night, and the next, and the next again, the spy sat booted and equipped in his carter's dress: ready to turn out at a word from Fagin [10].

Увесь цей вечір і кілька наступних штиг просидів удома, знову переодягнений сільським фурманом, готовий стати до роботи за першим словом старого [5, с. 349].

Увесь той вечір і кілька наступних штигун просидів у повному спорядженні візника, готовий узятися до діла за наказом старого [4].

Значення слова *констебль* впродовж століття змінилося: з ХХ ст. це найнижча посада поліції Великобританії, у ХІХ ст. – поліцейський, призначений місцевою владою для охорони громадського порядку.

The constable nodded profoundly. He said, if that wasn't law, he would be glad to know what was [11].

Констебль глибокодумно кивнув головою і сказав, що коли це запитання незаконне, то він не знає, що ж тоді вважати законом [4].

Констебль глибокодумно кивну головою і відповів, що коли це питання незаконне, то тоді він узагалі не знає, що таке закон [5, с. 230].

У тексті оригіналу слово *beadle* вживається 100 разів. Рівно стільки ж разів зустрічаємо його (*бідл*) в перекладі 1987 р. Незрозумілий термін супроводжується приміткою: *найнижчий урядовець в різних англійських установах, який мав стежити тільки за порядком та виконанням розпоряджень начальства. Парафіяльний бідл безконтрольно розпоряджався долею бідняків як у робітному домі, так і за його межами*. А в перекладі В. Черняхівської цей термін адаптовано як *парафіяльний сторож*.

A field-marshal has his uniform; a bishop his silk apron; a counsellor his silk gown; a beadle his cocked hat [10].

Фельдмаршал має свій мундир, єпископ – шовкову рясу, адвокат – шовкову мантію, **парафіяльний сторож** – трикутного капелюха [5, с. 274].

Фельдмаршал має свій мундир, єпископ – шовкову сутану, адвокат – шовкову мантію, **парафіяльний бідл** – трикутного капелюха [4].

У XIX ст. головним способом пересування дорогами залишалися карети. Найбільш поширеним у тексті словом на позначення карети є *coach*, його зустрічаємо 26 разів.

The book-stall keeper got into the coach; and away they drove [10].

Книгар скочив у **карету**, і вони помчали вулицею [5, с. 91].

Книгар сів у **карету**, й вони поїхали [4].

По дванадцять разів в тексті оригіналу вживаються слова *carriage* та *chaise*; ще двічі використовується *chariot*. Зазвичай Дікенз послуговується цими словами для розрізнення в тексті різних видів карет: *carriage* – екіпаж, карета (найбільш загальний термін), *chaise* – легка карета, *chariot* – фаєтон, легкий прогулянковий екіпаж. Проте терміни *coach* та *carriage* як найбільш загальні можуть у тексті твору замінювати інші слова на позначення карет.

All this time, Mr. Giles, with the white nightcap on, had been sitting on the steps of the chaise [10].

Тим часом містер Джайлз сидів на східцях **карету** зі своїм білим ковпаком на голові [5, с. 257].

Тим часом містер Джайлз у своєму білому ковпаку сидів на приступці **карету** [4].

'Did you ever know a man come out to do either, in a chariot and pair, you ridiculous old vampire?' said the irritable doctor [10].

– А чи ви бачили коли, чортове помело, щоб люди їздили грабувати в **каретах**? – роздратовано скрикнув лікар [5, с. 243].

– Чи бачив ти коли, щоб грабувати приїздили в **кареті**, старий вовчулако? – роздратовано скрикнув лікар [4].

Двічі згадується відкритий екіпаж – *кабриолет*. Ч. Дікенз п'ять разів у тексті підкреслює, що екіпаж було винайнято.

A hackney-cabriolet was in waiting [10].

Перед будинком стояв **найманний кабриолет** [5, с. 162].

Перед будинком чекав **найманний кабриолет** [4].

Окремо стоїть поняття *карету*, у якій *подорожують на великі відстані*. Дікенз розрізняє *travelling-carriage*, що призначена переважно для перевезення людей, і *mail-coach*, яка возить як людей, так і пошту й інші вантажі.

The events narrated in the last chapter were yet but two days old, when Oliver found himself, at three o'clock in the afternoon, in a travelling-carriage rolling fast towards his native town [10].

Всього лише по двох днях після подій, що про них йшлося в попередньому розділі, о третій годині дня **дорожня карета** швидко під'їздила до міста, де народився Олівер [5, с. 397].

Минуло тільки два дні після події, про які йшлося в попередньому розділі, а о третій годині третього дня Олівер уже мчав у **дорожній кареті** до свого рідного міста [4].

Thus, they had toiled along the dusty road, taking little heed of any object within sight, save when they stepped aside to allow a wider passage for the mail-coaches which were whirling out of town [10].

Так вони чвалали битим курним шляхом, понуро дивлячись під ноги й не звертаючи ні на що уваги, – тільки часом збочували, щоб дати дорогу **поштовим каретам**, які на заводі неслися з міста [5, с. 321].

Так вони плентали помалу курним шляхом, ні на що не звертаючи уваги і тільки мовчки сходячи на узбіччя, коли з Лондона їм назустріч мчали **поштові карети** [4].

Із часом змінилося розуміння деяких топонімів. Так, сучасне лондонське *Citi* – діловий, у першу чергу, банківсько-фінансовий центр міста. У Дікенза мова йде про стару частину Лондона, огорожену в Середньовіччі міським муром.

As they approached the City, the noise and traffic gradually increased; when they threaded the streets between Shoreditch and Smithfield, it had swelled into a roar of sound and bustle [10].

Що ближче до *Citi*, то більше було шуму й екіпажів на вулицях, а в районі між *Шордічем* та *Смітфілдом* шум перейшов у гудіння й почалася штормованина [5, с. 166].

Що ближче до **центру**, то більше було на вулицях екіпажів і людського гомону, а квартали між *Шордічем* і *Смітфілдом* уже сповнилися оглушливого галасу, і важко було протопнитись [4].

Брайдуел (*Bridewell*) – виправна в'язниця в Лондоні, зокрема для повій, з дуже суворим режимом. Така примітка міститься в обох перекладах.

Офіційним перекладом *the Borough of Southwark* є *боро Саутворк*. Щоб уникнути зайвих тлумачень, в обох перекладах його названо *передмістям*.

Найяскравішим прикладом адаптації є переклад слова *bob* (розм. шилінг).

I'm at low-water-mark myself – only one bob and a magpie [10].

У мене самого тепер кишеня вітром підбита – тільки **щиглик** і сорока [5, с. 68].

У мене самого тепер кишеня вітром підбита, тільки й маю, що **срібняка** й мідяка [4].

Так чи інакше, перекладачі не стали заглиблюватися в глибину змісту терміну *chancery* (оф. *The Chancery*). Мова йде про суд *лорда-канцлера*, до 1873 р. верховний суд Англії, де розглядалися майнові справи. Сам Ч. Дікенз намагався захистити в цьому суді власні авторські права, вимагаючи покарання для нечесних видавців, що друкували його книги без належного дозволу. Натомість на судову тяганину було витрачено коштів більше, ніж можна було отримати компенсацій.

Thirty or forty years ago, before losses and chancery suits came upon it, it was a thriving place; but now it is a desolate island indeed [10].

Років тридцять – сорок тому, доки банкрутство та **судова тяганина** не сплюндрували доценту цієї місцевості, тут було життя, а тепер це справжня пустеля [5, с. 387].

Тридцять чи сорок років тому, до того як банкрутство й тяганина в **канцлерському суді** розорили цю місцевість, вона процвітала, а тепер це справжнісінька пустка [4].

До юридичної тематики належить ще один уривок. Термін *the Bar* активно вживається, а отже не є історизмом, попри те, що йому вже декілька століть. Загальноживаний переклад – **адвокатська практика, юридична діяльність**. А от перекладати українською мовою терміни *brief* та *motion of course* не стали, оскільки вони згадуються лише мимохідь.

I should say that he was bred a lawyer, and quitted the Bar in disgust because he had only one brief and a motion of course, in twenty years, though whether that is recommendation or not, you must determine for yourselves [10].

Він дістав юридичну освіту, але спересердя відцурався **свого фаху**, бо, бачите, за двадцять літ йому доручили вести лише **одну справу**; наскільки це його рекомендує як адвоката – **важайте самі** [5, с. 319].

Він здобув юридичну освіту і з огидою відмовився від **адвокатської практики**, бо за двадцять років йому випало вести лише **дві незначні справи**, – а чи можна це вважати рекомендацією, чи ні – судити вам [4].

Серед речей повсякденного вжитку в тексті виділяються черевики *bluchers*. Вони мають дві ключові властивості: вони високі і зав'язуються на шнурки. Саме їх і відтворили в перекладі.

He was, altogether, as roistering and swaggering a young gentleman as ever stood four feet six, or something less, in the bluchers [10].

Загалом це був найхвацькіший і найчванькуватіший молодий джентльмен у чотири фути шість дюймів заввишки разом із **закаблуками своїх високих черевиків** [5, с. 68].

Загалом це був чванькуватий, самовпевнений **ферт**, – дарма що зріст його разом із **закаблуками шнурованих черевиків** не перевищував чотирьох з половиною футів [4].

Переклад М. Пінчевського, Г. Пінчевської-Чекаль та О. Тереха 1987 р. [4] містить громіздкі примітки та вводить в текст транскрибовані запозичення (*beadle* – **бідл**) для відтворення стилю Ч Дікенза й реалій Англії XIX ст. Мова йде про застосування принципу форенізації. Переклад В. Черняхівської 1929 р. (у ред. 1963 р.) [5] полишає читача один на один з текстом, проте не залишає жодних питань, адже виконаний на принципах доместикації (*coachman* – **фурман**, *beadle* – **парафіяльний сторож**). Обидва переклади об'єднує те, що вони уникають вживання надто складних специфічних термінів (*borough* – **передмістя**, *chariot/carriage/coach* – **камета**), адже українські тексти орієнтовані на дитячу аудиторію.

Література:

1. Ахманова О. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова – Изд. 4-е, стер. – М. : КомКнига, 2007. – 570 с.
2. Богачевська Л. О. Чарлз Дікенс і українська література: проблеми рецепції і типології : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.05 / Богачевська Лілія Орестівна ; Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка. – Т. : 2007. – 20 с.
3. Голянич М. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія / М. Голянич, Р. Стефурак, І. Бабій ; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, Ін-т філол., Каф. укр. мови. – Івано-Франківськ : Сімік, 2011. – 272 с.
4. Дікенс Ч. Пригоди Олівера Твіста : роман / Чарлз Дікенс ; переклад. М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, О. Терех. – К. : Дніпро, 1987. – 423 с.
5. Дікенс Ч. Пригоди Олівера Твіста : роман : для середнього і старшого шкільного віку / перекл. з англ. В. Черняхівської ; передм. Н. Жлуктенко ; мал. Д. Крукшенка. – 2-ге вид. – К. : Веселка, 1993. – 428 с.
6. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів укр. прози) / Р. П. Зорівчак – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
7. Козачук А. Прочитання українських історизмів у художніх англомовних перекладах межі ХХ-ХХІ ст. / А. М. Козачук // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : матеріали доп. VI Міжнародної науково-практичної конференції 5-6 квітня 2013 р. / за заг.ред. А. Г. Гудманяна, С. І. Сидоренка. – К. : Аграр Медіа Груп, 2013. – С. 208-214.
8. Левицька О. Переклади і видання творів Чарлза Дікенса в Україні [Електронний ресурс] / О. Левицька – Режим доступу : <http://knyhobachennia.com/?category=2&article=657> [2012].
9. Лівіцька І. Проблема дефініції та перекладу реалій в художньому тексті / І. М. Лівіцька // Наукові записки. – Випуск 81 (4). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 173-178.
10. Dickens, C. Oliver Twist / Charles Dickens. – London : Richard Bentley. – Vol. 1. – 1838. – 331 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/ebooks/730>
11. Venuti L. The Translator's Invisibility: The History of Translation Studies / L. Venuti. – London : Routledge, 1995. – 368 p.